گرنگترین ناوەندەکانی کەسب وکار لە بۆکانی قەدیم

(بەشی ١٦ و کۆتایی)

زنجیرە وتاری "پێشڕەوانی کەسب و کار لە بۆکان" کۆتایی هات. لە دەسپێکی کارەکەدا هەوڵی من ئەوە بوو ناوی پێشڕەوان ویەکەمینەکانی کەسب و کار لە بۆکان و دەوروبەری بدۆزمەوە و تۆماریان بکەم. بەڵام بە کردەوە ئەم کارەم بۆ نەکرا. یەکەم، لەبەر ئەوەی بیرەوەرییەکانی من زۆری بڕ بکردایە دەگەڕایەوە بۆ ٥٠ یا ٦٠ ساڵ پێش ئێستا و ئەوەش بۆ مێژووی شار و ناوچەیەک گەلێک کەم و ناتەواوە؛ دووهەم لەبەر ئەو ڕاستییەی کە ژیانی دوورەوڵاتی دەرەتانی پێ نەدەدام کەڵک لە زانیاریی خەڵکانی بەتەمەن و شارەزای شار و ناوچە وەربگرم؛ سێهەم وڕەنگە لە هەموان گرنگتر لەبەر نەبوونی سەرچاوەی نووسراو.

لە ئەنجامدا پەنام بردە بەر ئەو دۆست و برادەرانەم کە هاوکاری ماڵپەڕی "ڕۆژهەڵات- بۆکان" ن: برایان نادر فەتحی، برایم فەڕشی، ڕەحیم بەهرام زادە، د. کامڕان ئەمین ئاوە، و جەعفەر مەردانبەگی؛ دەرەنگتریش تکای هاوکاریم لە کاک ڕەشید سپیهری کرد. بە ڕاشکاوی دەڵیم ئەگەر یارمەتی و هاوکاریی ئەو کەسانە نەبوایە پرۆژەکەی من هەر لە یەکەم هەنگاوەکاندا تووشی نشوست دەهات و ئەوەش کە تا ئێستا کراوە، نەدەکرا. بەڵام ئەو هاوکارییانە کێشەیەکی تازەیان دروست کرد ئەویش ئەوە بوو کە هەموو ئەو کەسانە، لە من کەم تەمەنترن و ئەوەی دەیزانن هەر ئەوانەن کە لە ماوەی ژیانی خۆیاندا دیتوویانە، کەوابوو ئامانجی سەرەتایی من کە پشکنینی مێژووی پێش تەمەنی نەسلی ئێستا بوو، نەپێکرا و وەک دەبینرێت، کارەکە بەگشتی بۆتە مێژووی کەسب و کار لە بۆکانی نیوەی دووهەمی سەدەی بیستەم و ئەم ١٠-١٢ ساڵەی سەدەی بیست و یەک واتە سەرجەم هی ٦٠ ساڵی ڕابردووە، گەرچی لە هەندێک شوێندا کەڵک لە بیرەوەریی ١٠- ١٥ ساڵ پێشتریش وەرگیراوە.

بەگشتی حیساباتی ئەم زنجیرە وتارە لە خۆش بینانەترین بۆچووندا، دەگەڕێنەوە بۆ ٧٠ تا ٨٠ ساڵ پێش ئێستا، کە ئەوەش بۆ ناوچەیەکی مێژوویی وکۆن وەک بۆکان و موکریان گەلێک کەمە. هەرچۆنێک بێت، کارو زەحمەتی چەند مانگەی هاوڕێکانم وتا ڕادەیەکی کەمیش من، سەرەڕای ئەو ناتەواوییانە، لای کەم بەشێک لە مێژووی ئابووریی ناوچەکە و هەندێک ناوی کەسانی تۆمار و لە فەرامۆشی ڕزگار کرد، کە لە دواڕۆژدا دەتوانێ ببێتە کەرەسەیەکی باش بۆ نووسینی مێژووی کامڵی بۆکان و موکریان. لێرەدا وێڕای سپاسی زۆری هاوکارانی خۆشەویستم، داوای لێبووردن دەکەم بۆ لەبیرچوونی هەندێک کار و کاسبی یاخود ناوی هەندێک کەس کە پێشڕەوانی کار وکاسبی بۆکان و ناوچەکەی بوون و بەداخەوە واهەیە لەبیرمان چووبێتن. هیوادارم ئەم کۆتاییانە لە لایەن نووسەرانی دواڕۆژی مێژووی بۆکاندا قەرەبوو بکرێنەوە.

*****

ئێستا، لە دوابەشی ئەم زنجیرە وتارەدا، مێژوولکەیەکی کورتی ئابووریی بۆکان بە کەڵک وەرگرتن لە زانیارییەکانی بەردەستم دەنووسم و کارەکەم دەهێنمە کۆتایی. ئامانجی ئەم بەشە ڕوانینێکی گشتییە بە باری ئابووریی بۆکاندا و ئاماژەکردن بەو شوێن و ناوەندانەی کەسب وکار، وا "گوندی بۆکان" ی سەدساڵێک پێش ئێستایان کردە شارەدێ و پاشان شار و شارستان. واتە ئەو ناوەندە بازرگانییانەی کە لە سەرەتاکانەوە لە بۆکان دامەزران و یارمەتی گەورەبوونەوەی شار و ئاوەدانی و زیاد بوونی ئاپۆرەی خەڵکیان دا. ئەوەش چەشنە وەڵامێکە بۆ ئەو پرسیارەی کە بۆچی بۆکان لە گوندێکەوە بۆو بە شار بەڵام "سەرا"، "گڵۆڵان"، "میراوا"، "عەلیاباد"،"تیکانتەپەی فەیزوڵڵابەگی"، "داشبەند" یا گوندێکی دیکەی هاوچەشن گۆڕانکاری وایان بەسەردا نەهات؟

بازرگانی و سەنعەت لە بۆکان لە چەند شوێنی تایبەتی شارەکە بەڕێوەدەچوون؛ گرنگە بزانرێت هەرکام لەو شوێنانە لە چ ساڵێک و سەردەمێکەوە بوونەتە ناوەندی کەسب و کار و بازرگانی. ئەوە بۆ کەسێکی وەک من لە دوورەوڵاتیدا ئەستەمە و هیوادارم لە ناوخۆی وڵات هەوڵی لە پێناو بدرێت و شوێنی بگیرێت.

پرسیارەکە، خۆی لەخۆیدا، مەسەلەیەکی سەرەکی واتە کێشەی خاوەنایەتی بۆکان دێنێتە گۆڕێ و ئەو پرسیارەی کە یەکەم خاوەنەکانی بۆکان، پێش سەردارەکان، کێ بوون؟ قسەی سەر زاری خەڵک ئەوەیە کە بنەماڵەی مەردانبەگی و خاکی (یا "خەڵکی")؛ پێش سەردارەکان خاوەنی گوندی بۆکان بووبێتن بەڵام گەلۆ جگە لە قسە، بەڵگەیەکیش بەدەستەوەیە؟ دیارە ئەو باسە هی بۆکانی سەدەی نۆزدەهەم و بیستەمە و سەردەمەکانی پێشتر (واتە پێش حوکمی قاجار و پەهلەوی) ناگرێتەبەر. ئەی بۆکان لە سەدەکانی پێشوودا بە دەست کێوە بووە؟ لە دەسەڵاتداریەتی زەند وئەفشار و سەفەوی و سەردەمی مغولەکاندا کێ خاوەنایەتی بۆکانی کردووە؟ زووتر، لە دوای هێرشی عەرەب یا تەنانەت پێش ئەوان لە سەردەمی ساسانی و ئەشکانی وهەخامەنیشی و ماد و ماننادا چ حاڵەتێکی هەبووە؟ وەڵامی ئەو پرسیارانە هاسان نییە وبەدڵنیایی لە سەردەمی ئێستا و بەپێی ئەو زانیاری وزانستەی کە ئێستا هەیە هەندێک بەشی نەبێت، وەڵامی بۆ نادۆزرێتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا هەوڵ دەدەم هەندێک زانیاری لەسەر ئەو سەردەمانە گردوکۆبکەم و درەنگ یا زوو،لە بەشێکی ئەم زنجیرە وتارەدا بیهێنم.

بەکورتی، ناوەرۆکی ئەم بەشە، ناوەندە بازرگانییە سەرەکییەکانی بۆکانی ئێستایە واتە هی نیوەی دووهەمی سەدەی نۆزدە و سەرەتاکانی سەدەی بیستەمی زایێنی کە گوندی بۆکان دەستی بە پەرەسەندن کرد و بەرەبەرە بوو بە شاری بۆکانی ئێستا.

ئەوانەی خوارەوە ئەو ناوەندانەن:

۱. **<u>قەپان و مەیدانی گەنم</u>**

بە بۆچوونی من بۆکان لەپەیوەندی بازرگانی و سات وسەودای دانەوێڵەی گوندەکانی دەوروبەریدا گەورە بۆتەوە و بیچمی شاری بەخۆیەوە گرتووە. ئەوەی بۆچی بۆکان بۆتە شار و فڵانە گوندی دەوروبەری نەبووە، پرسیارێکە سەبارەت بە هەموو شارێکی دیکەش دەتوانرێت بکرێت. دەزانین زوربەی هەرەزۆری شارەکانی جیهان لە لێوار ڕووبارێک دامەزراون. بۆکان لە سەرەتای کاردا تا ڕادەیەک لە ڕووباری تەتەهوو دووربووە (تۆبگرە کیلۆمەترێک)، بەڵام ڕووبارەکە دەوری خۆی لە ئاوەدان بوونەوە و برەوی کشتوکاڵ و باخەوانی و بێستانچییەتی ناوشار و بە هەمان شێوە کشتوکاڵی

برنج لە حەمامیان و هەندێک گوندی دیکەی نزیک شار و گەنم و جۆ و نۆک و چەوەندەر و تووتن، لە گوندەکانی دیکە، بینیوە. دیاردەی گرنگ لەو پەیوەندییەدا واهەیە 'حەوزەگەورە' بێت کە شوێنی بەتاڵی چۆمی ناوەڕاست شاری پڕکردۆتەوە. ئاوی حەوزەگەورە بە بیرەوەریی ئێمە و نەوەی پێش ئێمەش، بە سێ لایەنی جیاوازی شاردا خوشیوە و مەزرا و باخ و بێستانی ئاودێر کردووە، لای کەم لە ناو شاردا دوو ئاشی پێ گەڕاوە. لە ڕاستیدا بۆکان بە بێ حەوزەگەورە یا نەدەبوو یا ئەگەر ببوایە لە گوندێکی بچووک زیاتر نەدەبوو.

سەرەڕێ بوونی باشوور و باکوور و بەیەکەوە بەستنی چەند پارێزگای وەک کرماشان، کوردستان و ئازەربایجان لە لایەک و نزیک بوونی لە سنووری دوو ناوچەی گرنگ و بەپێزی 'بین النهرین' و 'ئاسیای بچووک' لەلایەکیتر هەروەها دەشتایی وگۆڕایی بوونی خاکەکەی و لەژوور ئەوانەوەش هەوڵ و تێکۆشانی دانیشتووەکانی، دەبێ هۆکار بووبێتن بۆ سەرهەڵدان و گەورەبوونەوەی شارەکە. دیارە سەرەڕێ بوونی بۆکان بۆ هاتوچۆی نێوان تیسفوون و ئاورگەی گرنگی ئازەرگوشنەسەب (شیز) لە تەختی سولەیمانی ڕۆژهەڵاتی شار، هەروەها، بوونی 'ئیزیرتۆ' ی پێتەختی حکوومەتیماننا لە 'قەڵایچی' بن گوێی شارەکە دەتوانن دوو فاکتەری دیکە بن بۆ ئاوەدان بوونی بۆکان هەر لە سەدەکانی زووەوە تەنانەت سەردەمی پێش مێژووی عیسایی.

ئەگەر ئەو بۆچوونەی من بەشێکیشی ڕاست بێت، ئەوا دەبێ بگەڕێین و بزانین سەرەتا کام شوێن و گەڕەک لە بۆکاندا ئاوەدان بۆتەوە و خەڵکی لێ کۆبوونەتەوە. لە باری کۆمەڵایەتییەوە دەوروبەری حەوزەگەورە بە قەڵای تەنیشتیەوە دەبێ یەکەم شوێنی نیشتەجێ بوونی خەڵک بووبێت و بوونی ئاسەواری 'دەخمە' یەکی مادی لە گەورەماڵێکی سەر گۆلی مەردانبەگ ئەو ڕاستییە دەسەلمێنێت. بەڵام لە باری ئابوورییەوە دەوروبەری قەپان دەبێ یەکەم شوێنی بازرگانی بۆکان بووبێت کە خەڵکی گوندەکان گەنم و دانەوێڵەی خۆیان هێنابێتە ئەوێ و فرۆشتبێتیان یا لەگەڵ کاڵای دیکەدا ئاڵ وگۆڕیان پێ کردبێت. دواتر، بە بۆنەی هات وچۆی ئەوکڕیار وفرۆشیارانەوە لە دەوروبەری قەپان دووکانی وەک چایخانە و فرۆشتنی خواردەمەنی، ئینجا بەققاڵی و شتی ئەوتۆ لەو دەوروبەرە کرابێتنەوە ولە قۆناغەکانی دواتردا سەنعەتکاری وەک ئاسنگەر و بەرگدروو و دارتاش ... یش سەریان هەڵدابێت و بەم پێیە، هەم ژمارەی دانیشتووان لە زیادیی دابێت، هەم گەڕەک و ناوچەکانی شار پەرەیان سەندبێت.

٢. **<u>خیابانی کۆن</u>**

نازانم ئەو خیابانە، کەی لێدراوە بەڵام دووری نازانم هاوڕێ لەگەڵ گەورەبوونەوەی شار و برەوی کار کاسبیدا ووردەووردە دووکان لە دەوروبەری قەپانەوە بۆ ئەولایە پەرەیان سەندبێت. گومان لەوەدا نییە کە خیابانەکە دەبێ بە گوێرەی نەخشە و داڕشتنێک لێدرابێت. ئەوەی وا تەختی زەوی واتە پانتایی شەقامەکە بەردچین بووە، دەرخەری ئەو نەخشە وپلانەیە. واهەیە کاری دروستکردنی شەقامەکە لە ماوەی حوکمی سەردارەکان و بە ئەگەری زۆریشەوە لە سەردەمی سەیفەددین خان کرابێت. بەڵام ئەگەر قەڵای شارەکە مێژووی بگەڕێتەوە بۆ سەردەمێکی کۆنتر، گونجاو نابێت لە سەردەمەکۆنەکان و لە ماوەی دەسەڵاتداریەتی مغول و تەنانەت پێش ئەوانیش لە سەردەمی ماد و ماننا و هەخامەنیشی و ئەشکانی و ساسانی و دەسەڵاتی ڕۆم لە ناوچەکەدا، شەقامێک بە دەوری قەڵاوە نەبووبێت بۆئەوەی دانیشتووانی قەڵا بۆ کاروبار و ژیانی ئاسایی خۆیان کەڵکی لێ وەربگرن. ڕوانینێک بە قەڵای مێژوویی سەقز و بازاڕی پەنایدا، هەروەها قەڵای هەولێر و کەرکووک و شەقامی بازنەیی

دەوروبەریان ئەوەمان بۆ دەردەخات کە قەڵاکان پێویستیان بە ناوەندی بازرگانی هەبووە کە کاروانی شتومەک هاتوچۆیان بکات و کەرەسەی ژیان بۆ دانیشتووەکانی دابین بکات. ئەو ڕاستییە سەبارەت بە شەقامی کۆنی بۆکانیش دەتوانێ ڕاست بێت و مێژووی بگەڕێنێتەوە بۆ دوو یا سێ هەزار ساڵ پێش ئێستا.

٣. قەیسەری

قەیسەریی بۆکان کاری سەردەمی سەیفەددین خانی باباپیری بووە. دەزانین کە سەیفەددین خان لە نیوەی دووهەمی سەدەی نۆزدەهەمی زایینیدا ژیاوە و بەم پێیە، قەیسەری و بینای قەلا و نۆژەن کردنەوەی حەوزەگەورە هەمووی کاری نیوەی دووهەمی سەدەی نۆزدەی زایینین. قەیسەری تا ئەو ساڵەی کە خیابانی تازە (پەهلەوی) لێدراوە واتە دەوروبەری ساڵی ١٣٢٠ ی هەتاوی و ١٩٤٠ ی زایینی، هەر بووە و کاری بازرگانی تێدا کراوە. شوێنایەتی و باری جوغرافیایی قەیسەرییەکە بەم چەشنە بووە:

لە ڕۆژهەڵاتەوە بەرەو ڕۆژئاوا کشاوە. سەرەتاکەی لە خیابانی کۆن- ڕووبەڕووی ماڵ و دووکانی خوالێخۆشبوو حاجی حەمەساڵحی محەممەدی و کۆتاییەکەشی، دوای زاوییەیەک، بەرەو باکوور وگوزەری بەرگدرووەکانی ئێستا سووڕاوەتەوە. سەرجەم درێژاییەکەی لە ١٠٠ مەترێک زیاتر نەبووە. قەیسەری، سەر داپۆشراو بووە و زوربەی کووتاڵ فرۆشیەکانی بۆکان و هەندێک کار وکاسبی دیکەشی وەخۆی گرتووە. نازانم بە خشتی سوور دروست کراوە یا بەخشتی کاڵ؟ بەڵام ئەگەری زۆر ئەوەیە خشتی کاڵ بووبێت جگە لە سەردەرگانە و شوێنی هاوچەشن. هەروەها نازانم بەنناکەی کێ بووە؟ ناوی هیچ بەننایەکی خۆجێ ییم نەبیستووە کە ئەرکەکەی ڕاپەڕاندبێت. دەزانین درەنگتر "سەیدی بەننا" (سەید عەبدولقادری قورەیشی) لە دەزگای سەردار عەلی خان زۆر نزیک بووە و دەوری باوەڕ پێکراو و نوێنەری ئەوی بینیوە بەڵام قەیسەری لە سەردەمی پێش عەلی خاندا دروست کراوە و ئەودەمە، سەیدی بەننا واهەیە لە دایکیش نەبووبێت. ئەگەرێک دەتوانێ ئەوە بێت کە سەردار بەننای لە شارەکانی دیکەوە بۆ هێنابێت. ئەگەری گرنگتر ئەوەیە کە قەیسەرییەکی کۆنتر لە شوێن یا دەوروبەری ئەو قەیسەرییە بووبێت کە لە سەدەکانی پێشتردا بازرگانی تێدا کرابێت و ئەو قەیسەرییەی سەردار سەیفەددین خان کرابێتە جێگری ئەو. بەڵام من هیچ بەڵگە و نیشانەیەکم بۆ ئەوە نییە.

بە بیرەوەریی خۆم، لە نێو قەیسەری سەیفەددین خاندا، هەندێک دووکان یا حوجرەم بینیوە و لەوانە، کووتاڵ فرۆشیی ماڵی خاڵم. تەنانەت بە باشی لەبیرمە کە حوجرەی کووتاڵ فرۆشیی حاجی قادری محەممەدی کەوتبووە ئەو قوژبنەی وا دووکانەکان بە دەستەڕاستدا وەردەسووڕانەوە بەرەو گوزەری خەیاتەکان دەکشان. هەروەها دووکانی خەڕرازی و کەرەسەی نووسین (نوشت افزار) ی ماڵی ئیسماعیل زادەم لەبیرە کە وابزانم دوایین دووکانی ناو قەیسەری بوو و پاشان دەگەیشتیە گوزەری خەیاتەکان- ئەو گوزەرەی وا سەری دانەپۆشرابوو. حوجرە یا دووکانەکانی ناو قەیسەری هەندێک لە زەوی بەرزتر بوون و تا سەرەوەی ئەژنۆی مشتەری دەهاتن. دووکاندار لەوێ چوارمشقی دادەنیشت واتە کورسییەک نەبوو لە سەری دابنیشن. تەنیا دەزگا یا مێزێک هەبوو کە کاری لەسەر دەکرا، بۆنموونە کووتاڵ فرۆش کووتاڵەکەی لەسەر گەز دەکرد و دەیبڕی یا بەرگدروو ئیش وکاری لەسەر

ڕادەپەڕاند. مشتەریش لە دەرەوەی دووکان واتە لە ناو ڕاڕەوی وەیسەری ڕادەوەستا و لەگەڵ خاوەن دووکاندا قسەی دەکرد.

ڕۆژانی جەژنی مەولوود دووکاندارەکان بەردووکانی خۆیان دەڕازاندەوە و چراخانیان دەکرد.

ئیش کردن، واتە کردنەوە و داخستنی دووکان بە گوێرەی سەعات نەبوو. لە چوار وەرزی ساڵ دا بەیانی دوای تاوکەوتن و نانی بەیانی خواردن دووکان دەکرایەوە و ئێوارانیش پێش تاریکان دادەخرا. هەندێک کەس زووتر لەوانی دیکە دووکانیان دەکردەوە.

درەنگتر، کاتێ کە خیابانی تازە لێدرا، ڕاست بە ناوەڕاستی قەیسەریدا تێدەپەڕی، ئیتر قەیسەریش خەڵک گوتەنی، "وەبەر خیابان کەوت" و ڕووخێنرا و نەما.

ئەم نەخشەیەی خوارەوەم هەر بۆ زانیاریی سەرەتایی ئەو کەسانەی وا قەیسەرییان نەبینیوە ئامادە کردووە، دەزانم نە شێواز و ئوسلووبی نەخشەکێشانی تێدا ڕەچاو کراوە، نە ئەندازەکانم بۆ دیاری کراون و نە سەرجەم دیقەتێکی عیلمی هەیە؛ هەر ئەوەندەیە لە هیچ باشترە! بریا پسپۆڕێکی وەک کاک سولەیمان چووکەڵی نەقشەیەکی ڕێک وپێکی بۆ بکێشایەتەوە.

ئەوەش نەقشەکەی قەیسەری

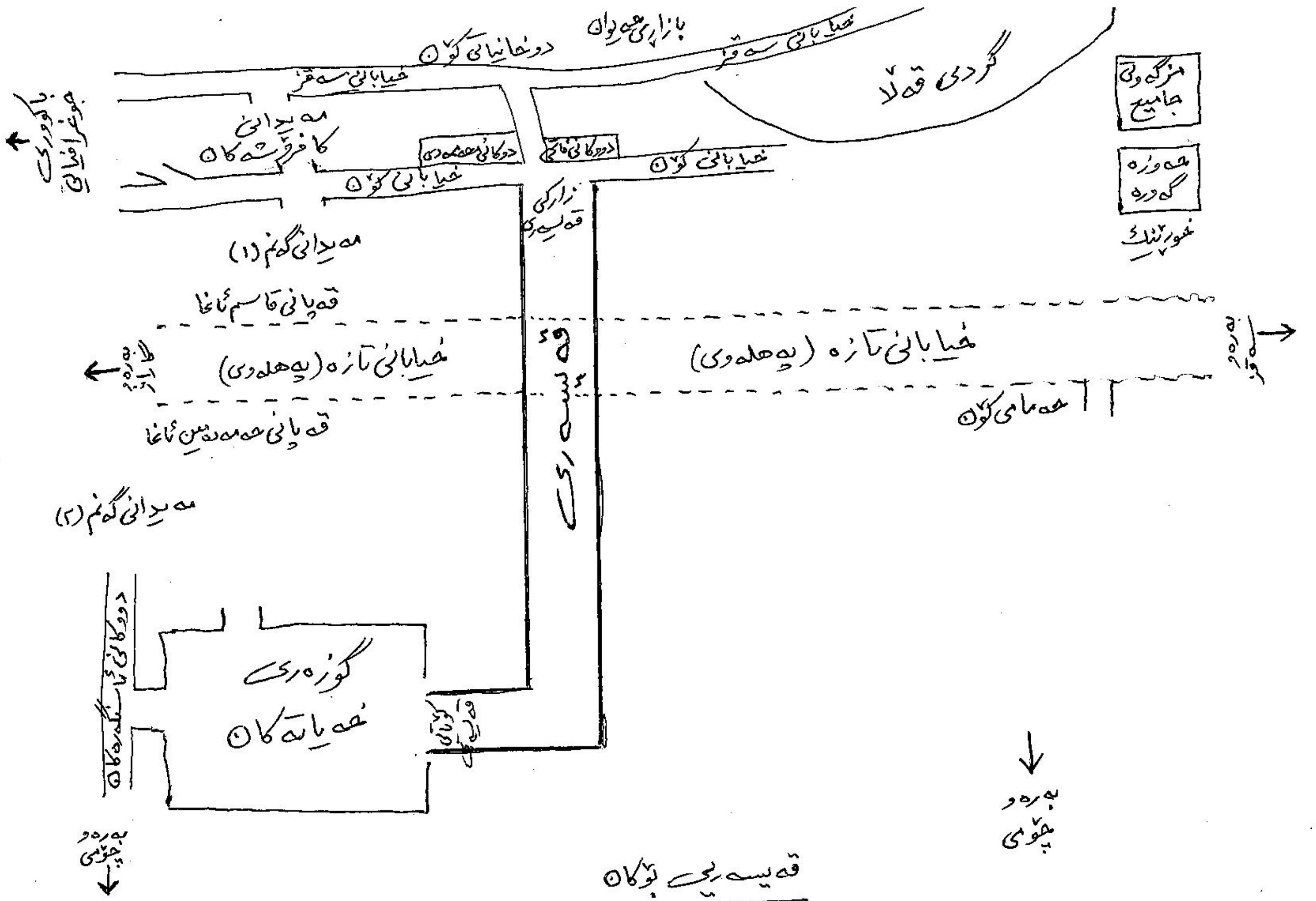

قەیسەریی نۆکان

٤. گوزەری خەیاتەکان

گوزەر یا مەیدانی خەیاتەکان لە ڕاستیدا درێژەی قەیسەری بوو. بە دەوری گۆڕاییەکی گەورەوە دووکانی بەرگدرووەکان هەڵکەوتبوو. ژمارەی دووکانی بەرگدرووی بۆکان لەچاو ئیش وکارەکانی دیکە، زۆر بوو و بۆئەوە دەبوو ڕاستە دووکان یا گوزەری تایبەت بەخۆیان هەبێت. شارەکانی دەوروبەری بۆکان نە ئەو ژمارە بەرگدرووەیان هەبوو، نە تێیاندا گوزەرێک تایبەت بە بەرگدرووەکان کرابوو.دوای تێکچوونی قەیسەری دوو یا سێ دووکانی خەیاتی هاتنە سەر خیابان. وابزانم ئەوانە کەسانێک بوون کە دووکانیان لە دەرەوەی گوزەری خەیاتەکان واتە لە ناو خودی قەیسەرییەکەدا هەڵکەوتبوو. دووکانی حەسەن وحوسەینی تەهایی لە خیابانی کۆنە، دووکانی محەممەدی شاقولی لە نێوان خیابانی تازە و خیابانی کۆن، دووکانی باوکیشم لە سەر خیابانی تازە لە نزیک زارکی پێشووی قەیسەری بوو. دەبێ ئەو قسەیە راست بێت لەبەر ئەوەی لەبیرمە دووکانی باوکم پێشتر لە نێو قەیسەریدا بوو و من بە منداڵی هاتوچۆم دەکرد.

خەیاتەکان جل وبەرگی کوردییان دەدروو و دایاندەنان بۆ پایز کە خەڵکی گوندەکان گەنم وجۆ و نۆکیان دەهێنایە شاری، دەیانفرۆشت و جل وبەرگی تازەیان بۆ خۆیان و کەس وکاریان دەکڕی. بەو کارە دەگوترا "جل وبەرگی بازاڕی دروون". خەیاتەکان کە توانای دارایيان کەم بوو، بە عادەت کووتاڵیان بە قەرز لە کووتاڵ فرۆشەکان وەردەگرت، کاری 'بازاڕی' یان پێدەکرد و لە پایزدا دوای فرۆشتنی جل وبەرگەکان قەرزەکەیان دەدانەوە. ئەو جل وبەرگەی وا دەدروا و ئامادە دەکرا بەگشتی کەوا وپانتۆڵ و کراسی پیاوان و کڵۆنجەی ژنان بوو. بەرگدروو بە گوێرەی رادەی کار و دارایی خۆی یەک یا دوو 'شاگرد' ی هەبوو. شاگرد ئەو کەسانەبوون کە لە بەردەستی وەستا دا کاریان دەکرد و فێری خەیاتی دەبوون، لە بەرانبەردا ساڵانە حەقدەستێکیان وەردەگرت.شاگرد خەیات ساڵانە پەیمان یا قۆنتەراتێکی لەگەڵ وەستای خەیات ئیمزا دەکرد کە ساڵێک کاری بۆ بکات و لەو ساڵەدا سێ مانگیش 'شەوکار' بکات. شەوکار بریتی بوو لەوەی وەستا و شاگرد لە مانگی کۆتایی بەهار و دوو مانگی هاویندا دوای نانی شێو و نوێژی خەوتنان، دەهاتنەوە دووکان و تا نیوەشەو کاریان دەکرد بۆ ئەوەی جل و بەرگی 'بازاڕی' بۆ پایز ئامادە بکەن.

هەندێک خەیات کاری بازاڕییان نەدەکرد و تەنیا بە 'سفارش' ی خەڵک جل و بەرگیان بۆ دەدروون. مشتەری ئەو چەشنە خەیاتانە بە گشتی دەوڵەمەندی شار و ئاغاواتی گوندەکان بوون. بەم کارەیان دەگوت کاری 'خۆماڵی' لە بەرانبەر کاری 'بازاڕی' دا کە پێشتر ئاماژەم پێ کرد. باوکم تەنیا کاری خۆماڵی دەکرد و جل و بەرگی ئاغاکانی بۆکان و دەوروبەری دەدروو.[1] ساڵیکیان دیتم باوکم کاری 'بازاڕی' کرد بەڵام لەگەڵ تەبیعەتیدا نەدەگونجا و خێری لێ نەدەکرد، ئیتر نەیکردەوە.

٥. مەیدانی کافرۆشەکان

ئەوە گۆڕاییەک بوو لە ڕۆژهەڵاتی قەپانی قاسم ئاغا، لە نێوان خیابانی کۆنە و خیابانی سەقز. هەردوولای باشوور و باکووری گۆڕاییەکە، دووکان بوو و پشت دووکانەکانیش ماڵی خەڵک.

---

[1] باوکم هەموو شەوی جەژنێکی قوربان و ڕەمەزان کەواوپانتۆڵی بۆ قاسم ئاغای موهتەدی دەدروو و بەیانی زووی جەژن دەیدا بە من بیبەم بۆ 'دێی قاسم ئاغا' لە پەنای شار. لەوێ لە دیوەخان کەواوپانتۆڵەکەم دەدایە دەست نۆکەر و دەست و پێوەند، ئەوانیش دەیانبردە ژووری و 'شاگردانە' یان بۆ دەهێنام. ئەو کارەم زۆر پێخۆش بوو لەبەر ئەوەی شاگردانەی قاسم ئاغا لەچاو ئاغاکانی دیکە، گەلێک زۆر بوو!

ناڵبەندەکان لەوێدا دووکانیان بوو و وڵاخیان لە بەردەم دووکانەکەیان ناڵ دەکرد. چەند دووکانی کا و وێنجە فرۆشیشی لێ بوو. یەک دووکانی بەققاڵیشم لەبیرە کە لەوێ هەڵکەوتبوو و هی کاک حەمەساڵەی سالمی باوکی کاک کەریم و شەهید قادری سالمی بوو. لە سەردەمی برەوی ئەسپ و چاروێدا، ئەو مەیدانە دەوری 'تەعمیرگا' ی ماشێنی ئێستای دەبینی! و زۆر قەرەباڵغ بوو. درەنگتر هەندێک لە دووکانەکان، دیارە بەهۆی بێ برەویی ئەوچەشنە کەسب وکارانەوە، چۆڵ ببوون و لە دووکانیکیاندا ژنێکی بێ پەنا (خونچە شێت) دەژیا.[2]

٦. ڕاستەی ئاسنگەرەکان

لە قەپانی حەمەدەمین ئاغاوە بەرەوخوار واتە بەرەو لای چۆمی، کۆڵانێکی پان یاخود شەقامێک هەبوو کە زوربەی دووکانەکانی ئاسنگەری بوون. دووکانی ئاسنگەریی ماڵی 'کاوەیی' و 'نەزەری' ش لەوێ هەڵکەوتبوون. ئاسنگەرەکان کەرەسەی کشتوکاڵ وەک داس و نیر وئامووریان دروست دەکرد. کووره و دەزگا (سندانی فارسی) یان هەبوو و ڕۆژ تا ئێوارە شاگردێک کوورەی دەدەماند و وەستا کەرەسەی دەسکردی خۆیانی دەکوتایەوە. لای ڕۆژهەڵاتی ئەو گوزەرە، قەپانی حەمەدەمین ئاغا و لای ڕۆژئاوای ماڵی خەڵک بوو کە دەگەیشتەوە سەر خیابانی میراوا. بەری باشووری گوزەری ئاسنگەران، گوزەری خەیاتەکان و بەری باکووری، مەیدانی گەنم بوو

٧. مەیدانی گەنم

مەیدانی گەنم بەو شوێنە دەگوترا کە عەللافەکان پێش ئەوەی گەنم بەرەو شارەکانی دیکە بار بکەن، لەوێ هەڵیان دەرشت و شەقڵی خۆیان لێ دەدا. دوو مەیدانی گەنم هەبوون یەکیان بە پشت قەپانی قاسم ئاغاوە کە کەوتبووە باکووری ڕۆژهەڵاتی قەپانەکە و باکووری گوزەری ئاسنگەران. ئەویتریان لە پشت قەپانی حەمەدەمین ئاغا و لای باشووری ڕۆژهەڵاتی قەپانەکە و ڕۆژئاوای خیابانی کۆن هەڵکەوتبوو. یەکەمیان لەوی دووهەم گەورەتر و بە برەوتر بوو. لەبیرمە میرزا مەحموودی غەوسی پارێزگاریی لە مەیدانی گەنمی لای قەپانی قسم ئاغا دەکرد. واهەیە کوڕانی ڕەشید ناسکێش کە دووکانەکەیان لە پشت دووکانی ئیسماعیل زادە بوو، ئاگایان لە مەیدانی دووهەم بووبێت.

٨. مەیدانی حەیوان

ئەوە دیاردەیەکی تایبەت بە بۆکان بوو و لە هەموو ناوچەکەدا ئەوەندەی بزانم بازاڕی حەیوان تەنیا لە بۆکان و لە گوندی قەباخکەندیی نزیک میاندواو هەبوو. بازاڕی حەیوان لە بۆکان هەفتە بازاڕێک بوو بۆ کڕین و فرۆشتنی مەڕ ومانگا و ئەسپ و گوێدرێژ و بەگشتی چوارپێی ماڵیی. وابزانم ڕۆژی بازار چوارشەممان بوو و دواتر کرا بە یەکشەممان.

فرۆشیار لە گوندەکانەوە حەیوانیان دێنایە ئەوێ و دەیانفرۆشت، کڕیاریش، چ خۆجێ یی و چ ئەوانەی وا لە شارەکانی دیکەوە دەهاتن، حەیوانیان دەکڕی و دەیانبردن بۆ شوێنەکانی دیکەی کوردستان یا عەجەمستان. دڵنیا نیم ئایا 'عەواریز' تەنیا لە فرۆشیار وەردەگیرا یان لە کڕیاریش. لە سەردەمێکدا کە بە بیری من دێت، کاری وەرگرتنی ئەو عەواریزە بە ڕەشیدی ڕۆستەم پاڵەوان و کوڕەکەی واتە

[2] من لە دەبیرستان دەرسم دەخوێند و 'پیشاهەنگ' بووم. لەبیرمە مامۆستایەکمان (کاک عەزیز موقتەدیری) ڕۆژێک وەک 'کاری چاکی پیشاهەنگی' بردینی و شوێنی ژیانی خونچەی هەژارمان بۆ خاوێن کردەوە. بەڵام هەر ئەوەندەی هاتەوە ماڵێ، بەربووە جنێوپێدانمان و لەترسان هەمووومان هەڵاتین!

محەممەدی پاڵەوانی درابوو. کەس نەیدەتوانی بەبێ ئەوەی ماڵیات یا عەواریز بدات هیچ بفرۆشێت، تەنانەت ئەگەر پێش هاتنە ناوشاری بۆکان، لە ڕێگاش بیانفرۆشتایە دەبوایە عەواریزەکە بدەن دەنا تووشی شەڕ دەبوون و لێیان دەدرا. ئەو مەڕ و مانگایانەی وا دەفرۆشران، قەسساب و هەروەها چۆدارەکان دەیانکڕی و دەیانبردن بۆ تاران و تەورێز لەوێ دەیانفرۆشتن. خەڵکی ئاساییش بۆ قوربانی کردن و 'گاوگەردوون' حەیوانیان لەوێ دەکڕی. بازاڕی حەیوان ناوەندێکی گەلێک گرنگ بوو بۆ ئابووری بۆکان و ناوچەکە لەبەر ئەوەی بە تەنیشت کڕین و فرۆشتنی ئاژەڵەوە گەلێک بابەتی دیکە هەر لە جل وبەرگەوە تا خواردەمەنیش دەفرۆشرا. دووکاندارەکانی بۆکان لەو ڕۆژەدا شتومەکی خۆیان دەهێنا و لە سەر زەوی پانیان دەکردنەوە و خەڵکەکە لێیان دەکڕین.

٩. گەراج

گاراج یا گەراج دیاردەیەکی تازەترە و بەو شوێنە دەگوترێت کە دوای سەرهەڵدانی ترومبیل و کرانەوەی ڕێگای هاتوچۆی ترومبیل بۆ شارەکانی دیکەی وەک تەورێز و مەهاباد و ورمێ و میاندواو و بناو و سەقز، گرنگایەتی پەیدا کرد و بوو بە ناوەندێکی سەرەکی ئابووری بۆ هاوردە و بردە کردنی شتومەک. یەکەم گەراج لە شوێنێک کرایەوە کە دەکەوتە خوار باغی ماڵی حاجی ساڵەی حەریری و شانی باکووری ڕۆژئاوای مزگەوتی بازاڕ. دواتر لە بەردەم گەراجەکە مەیدانێکیش لێدرا و چەند دووکانیشی تێدا کرایەوە. ماشێنی باری لەوێوە بەرەو شارەکانی دیکە بەڕێ دەکرا و گەنم و جۆ و نۆک و خوری و بەرهەمی دیکەی کشتوکاڵی و حەیوانیی بۆ شارەکانی دیکە دەبرد و لەوانەوە، بە تایبەت لە تەورێزیشەوە شتومەک دەگەیشتە ئەوێ، لەوێ بەتاڵ دەکرا و دەبرا بەر دووکانی خاوەنەکانیان.

خوێنەری بەڕێز!

ئەوەی لەم بەشە و بەشەکانی دیکەی سەبارەت بە ئابووری بۆکاندا گوترا، زانیارییەکی گەلێک کەم بوون. هیوایە ئەو هەشت لەمشتە بۆ نووسینی دواڕۆژی مێژووی بۆکان و موکریان- وەک بەشێک لە کوردستان، کەڵکی خۆی هەبێت و هاندەرێک بێت بۆ توێژینەرانی دواڕۆژ کە کاری جیددیتری لەسەر بکەن.

کۆتایی